

<https://doi.org/10.28925/2311-259x.2025.3.3>
УДК 001.891.3:82.0-04

Андрій Безруков

Український державний університет науки і технологій
вул. Лазаряна, 2, Дніпро, 49010, Україна
 <https://orcid.org/0000-0001-5084-6969>
dronnyy@gmail.com

ТЕОРІЯ ТРАНСТЕКСТУАЛЬНОСТІ В ХУДОЖНІХ ПРАКТИКАХ (ПОСТ)МОДЕРНІЗМУ: ТИПОЛОГІЯ ТЕКСТУАЛЬНОЇ ТРАНСЦЕНДЕНТНОСТІ

Феномен транstekстуальності постає не лише актуальним предметом дослідження (пост)структуралістів, а й значущим методологічним інструментом у (пост)модерністських літературознавчих студіях. П'ять підтипів транstekстуальних зв'язків, які виокремив Ж. Женетт — інтертекстуальність, паратекстуальність, гіпертекстуальність, архітекстуальність і метатекстуальність, — репрезентуються в представленій розвідці крізь призму (пост)модерністських пошуків, увиразнюючи ідею текстової трансцендентності. Транstekстуальність трактується як тип залежності будь-якого тексту від інших, що акцентує транstekстуальну «єдність» літературного простору та його зв'язок із позалітературними явищами.

Мета дослідження полягає в експлікації функціонування теорії транstekстуальної взаємодії у творах (пост)модерністів, що демонструють різні підтипи текстуальної трансцендентності. Предметом дослідження є особливості реалізації транstekстуальних зв'язків у художніх практиках (пост)модерністів. Елементом наукової новизни визначаються досліджувані «тексти» в їхньому зв'язку з іншими «феноменами» світової культури і критики. Результати дослідження засвідчують поліморфний характер транstekстуальності, що охоплює різні рівні та механізми текстуальної взаємодії — від цитатного й алюзивного до гіпертекстуального й метатекстуального, утворюючи цілісну систему смислових зв'язків. Серед п'яти підтипів транstekстуальності інтертекстуальність відіграє провідну роль у процесі становлення постмодернізму як оригінального напрямку мистецтва, зокрема літературного, водночас підкреслюючи, що будь-який новий текст як багатовимірний простір, детермінований історичними й соціальними обставинами, є переосмисленням попереднього художнього досвіду.

Таким чином, транstekстуальність постає не лише теоретичною моделлю взаємозв'язку текстів, а й універсальною аналітичною категорією сучасного літературознавства, що інтерпретує культурний розвиток як безперервний процес оновлення смислів. Перспективи подальших досліджень полягають у розширенні аналізу транstekстуальності за межі літератури — у сферу цифрових медіа, гіпертекстових і мультимодальних форм письма, де взаємодія текстів виявляється в нових семіотичних і комунікативних вимірах.

Ключові слова: текст; текстуальність; культура; (пост)модерн; контекст; самотність.

Вступ. Явище текстуальності в мистецтві визначається концептуальним підходом, що акцентує лінгвістичні, семіотичні й інтертекстуальні аспекти художнього процесу. У межах цього підходу витвори мистецтва перестають розглядатись лише як автономні об'єкти, перетворюючись на «текстові» конструкції, наповнені смислами та насичені зв'язками з іншими «текстами», культурними контекстами і реальністю. Текстуальність у сучасному мистецькому просторі проявляється через використання цитат, алюзій, парадоксальних формулювань і діалогів із культурною пам'яттю, що породжує багатшарові інтерпретації та робить реципієнта учасником інтертекстуального діалогу. Текстуальність постає також центральним поняттям сучасної літературо- і культурознавчої науки, оскільки дає можливість студіювати багатшаровий ландшафт літературної й культурної продукції, а також розуміти принципи, за якими «тексти» генеруються, обмінюються

і трансформуються (Barry, 2010, pp. 909–910). Текстуальність також є важливим елементом сучасної художньої практики, оскільки чимало митців і письменників активно взаємодіють із творами інших, добудовуючи, трансформуючи або руйнуючи вже відомі «тексти» й культурні традиції, а також вступаючи в міжетекстову взаємодію, щоб створити нові форми вираження.

Концепція транstekстуальної взаємодії постає не лише актуальним предметом досліджень (пост)структуралістів, зокрема Р. Барта, Ю. Кристеві, Ж. Женетта й ін., а і значущим елементом методології в (пост)модерністських літературознавчих студіях у межах усього розмаїття світової літератури. Після опублікування есе Р. Барта «Смерть автора» («La Mort de l'auteur», 1967), у якому чи не вперше було артикульовано концепцію читача на противагу усталеній думці про домінування в будь-якому тексті особистості автора і його інтенцій, літературна критика

поступово зміщує акценти з творця тексту і наголошує на ролі реципієнта в процесах інтерпретації твору. Р. Барт підкреслює важливість світоглядних установок, уявлень та ідей, які читач приносить із собою, коли потрактовує текст. Особливої актуальності це питання набуває в літературі XX ст. (початку XXI ст.), коли з'являється чимало текстів модерністських, постмодерністських і постколоніальних авторів, які тією чи іншою мірою намагаються переосмислити й витлумачити більш ранні твори (Richardson, 2011, р. 530), що змушує реципієнтів звертатись до ширшого культурно-літературного контексту, моделюючи текст разом з автором. Через природу «алюзій» участь читача стає вирішальним елементом у декодуванні транстекстуальних покликань, оскільки саме від його активної інтерпретації залежить розкриття багатозначності взаємодії «текстів», що відкриває нові горизонти розуміння культурних кодів і смислових зв'язків.

Не випадково саме постмодерністська література, яка найвиразніше серед інших видів мистецтва втілює «поетику постмодернізму» (Hutcheon, 2004) у своєму художньому вимірі (Connor, 2004, р. 62) та часто використовує транстекстуальні стратегії для деконструювання традиційних наративів, розмивання меж між високою і низькою культурою та створення багат шарового, самореференційного досвіду читання, постає джерелом ілюстративного матеріалу цієї розвідки. Чимало відомих авторів, які стояли біля витоків постмодерністської прози, зокрема Томас Пінчон (*"Gravity's Rainbow"*, 1973), Джон Барт (*"Lost in the Funhouse"*, 1968), Кеті Акер (*"Blood and Guts in High School"*, 1984), у своїх творах часто переплітають покликання на інші тексти, жанри, медіа, створюючи складні мозаїки, які потребують від читачів розпізнавання й інтерпретації транстекстуальних зв'язків, щоб зрозуміти глибину наративу. Цей взаємозв'язок сприяє «діалогічним» взаємовідносинам між текстами, де кожен твір є не ізольованою сутністю, а радше частиною ширшої текстової мережі, таким чином утілюючи постмодерністський скептицизм щодо великих наративів та одиничних істин. Транстекстуальність у (пост)модерністських творах часто служить основою для критики або пародіювання культурних і літературних умовностей, підкреслюючи сконструйовану природу реальності та тексту. Пародія, іронія, пастиш постають поширеними прийомами, що відображають постмодерністську принципову позицію щодо умовності й тимчасовості будь-якого значення. Так, у *"Білому шумі"* (*"White Noise"*, 1985) Дона Делілло численні інтертекстуальні покликання на медіа, технології та консюмеризм створюють багат шаровий коментар до проблем сучасного існування, ілюструючи, як тексти взаємодіють і коментують один одного в межах наративної тканини. Крім того, використання алюзій і цитат у таких творах дестабілізує поняття авторства, підкреслюючи

колективний та взаємозалежний характер «культурної продукції». Транстекстуальність також відіграє вирішальну роль у формуванні досвіду читача, оскільки заохочує до активної участі через розпізнавання та інтерпретацію транстекстуальних сигналів. Цей процес стимулює множинність прочитань, що узгоджується з постмодерністськими ідеями релятивізму та плинності значення. Отже, транстекстуальність у (пост)модерністських наративах не лише своєрідний «стилістичний» прийом, а ключовий тематичний і структурний принцип, що втілює постмодерністський етос фрагментарності й множинності, моделюючи сучасні літературні практики та інтерпретації. Зокрема, *"Хмарний атлас"* (*"Cloud Atlas"*, 2004) Девіда Мітчелла, який у своїх творах часто звертається до «суперечливої форми фрагментування, щоб продемонструвати, як транстекстуальність дає письменникам можливість уникати обмежень принципу текстualityності <...> і матеріальності книги» (Bayar, 2019, р. 59), переплітає численні наративні шари та жанри (сучасну прозу, метафікшн, історичну белетристику, наукову фантастику), підкреслюючи взаємозв'язок вкладених одна в одну історій у часі та просторі.

Теорія транстекстуальності постулює певну залежність будь-якого тексту від інших, увиразнюючи їх транстекстуальну сутність, актуалізуючи потребу простежувати відповідні зв'язки в тексті задля його адекватної інтерпретації. Очевидно, що всі тексти містять принаймні два реляційних значення залежно від того, як розглядається текст — ізольовано чи у співвіднесенні з іншими текстами. З цього випливає, за Бартом, що існують два типи реципієнтів тексту: споживач, який лише сприймає закладене автором, і читач, який певною мірою є співтворцем (співавтором) відповідного тексту. У цьому контексті закономірно виникає питання: чи впевнені ми, що наша інтерпретація і розуміння прочитаного впливає лише з цього тексту, або ж частина сенсу привнесена ззовні? Теорія транстекстуальності, яку розвинув французький теоретик літератури Ж. Женетт у книзі *"Палімпсести: література у другому ступені"* (*"Palimpsestes: La Littérature au second degré"*, 1982), розглядає це питання з позиції «текстуальної трансцендентності тексту» — взаємовідносин між різними текстами та їх авторами. Женетт називає транстекстуальністю «все, що встановлює взаємозв'язок тексту, явний чи прихований, з іншими текстами» (Genette, 1997a, р. 1), охоплюючи всі аспекти конкретного тексту. Іншими словами, теорія транстекстуальності Женетта описує численні способи, за допомогою яких пізніший текст спонукає читачів звернутись до попереднього (попередніх), наголошуючи, що будь-який текст не може бути оригінальним продуктом одного автора (Безруков, 2023, с. 130).

Розвиваючи концепцію інтертекстуальності Ю. Кристевої як теорії, що вказує на зв'язок між

текстами, Женетт визначає транстекстуальність більш «інклюзивним» поняттям, називаючи інтертекстуальність серед п'яти виокремлених підтипів транстекстуальності разом із паратекстуальністю, гіпертекстуальністю, архітекстуальністю і метатекстуальністю (Genette, 1997a, pp. 1–7). Усі вони відбивають різні способи, якими один текст може покликатись на інші, тому текстуальна трансцендентність тексту у всіх п'яти підтипах транстекстуальності експлікує властивість текстів виходити за межі власного контексту і покликатись на інші «тексти» в ширшому контексті. Водночас підтипи транстекстуальної взаємодії можуть стати корисним інструментом дослідження значень текстів і їх інтерпретації поза притаманним їм культурно-мистецьким полем. Аналізуючи різні підтипи транстекстуальності, можна отримати уявлення про те, як тексти переосмислюються і набувають нової культурної цінності. Текстуальна трансцендентність дає авторам можливість експериментувати з текстом і створювати багатопланові, глибокі та складні твори, водночас сприяючи кращому розумінню змісту читачем і контекстуалізуючи текст поза межами його самого.

Деякі дослідники доводять доцільність застосування теорії транстекстуальності в позалітературних царинах, зокрема музикознавстві (de Castro, 2021), трансмедіа (Richards, 2016), перекладознавстві (Tapodi, 2014), теорії ігор (Egliston, 2016) тощо, засвідчуючи універсальність цієї концепції як певного *методологічного* інструменту для дослідження різних механізмів взаємодії між «текстами» в найширшому розумінні. Застосовуваний у репрезентованій розвідці транстекстуальний аналіз (пост)модерністських творів покликаний оприятити певні механізми взаємодії відповідних текстів з іншими надбаннями світової культури, увиразнюючи їхній (транс)текстуальний характер. Тож *мета* цієї розвідки полягає в експлікації функціонування теорії транстекстуальної взаємодії у творах (пост)модерністів, що демонструють різні підтипи текстуальної трансцендентності. Наукова проблема, що індукує нові дослідження феномену транстекстуальності, впливає з потреби визначення та систематизації концептуальних підходів до студіювання теорії трансцендентності тексту в художніх практиках (пост)модернізму, артикулювання її впливу на формування «ідентичності» художнього твору й комунікативних стратегій сучасного мистецтва, а також виявлення меж і можливостей застосування цієї теорії для аналізу художніх текстів крізь призму (пост)модерністської естетики. Цим і зумовлений принцип відбору ілюстративного матеріалу, що базується на його здатності підкреслити динаміку трансцендентних текстуальних взаємодій, а також їх роль у формуванні нових значень у (пост)модерністському літературному континуумі.

Текстуальна трансцендентність (пост)модерністських пошуків. Цілком очевидно сьогодні, що тексти не існують самі по собі. Ідеться насамперед про постмодерністські твори, оскільки «(п)остмодернізм у своїй основі є еклектичною сумішшю будь-якої традиції з традицією найближчого минулого: він одночасно є продовженням модернізму і виходом за його межі» (Jencks, 1989, p. 7). Якщо в метафізичному світобаченні Джона Донна *No man is an island* [sic] (“Devotions upon Emergent Occasions”, 1624), то для постмодерністів будь-який текст не є ізольованим «острівцем». Текстуальна трансцендентність визначає механізми міжтекстової взаємодії, найпоширенішим із яких постає *інтертекстуальність*. Женетт бере за основу оригінальну ідею інтертекстуальності, яку Л. Хатчеон називає *the very condition of textuality* (Hutcheon, 2004, p. 128), і зводить її до «співприсутності двох або більше текстів» у формі цитат, плагіату, алюзій, що забезпечує більш прагматичний зв'язок між конкретними мовними й літературними елементами окремих текстів. Іноді до форм існування інтертекстуальності додаються калька, переклад, пастиш тощо (Genette, 1997b, p. 18). Одним із найостанніших прикладів інтертекстуальних відносин у художній літературі є роман Джанет Вінтерсон «Цілю, твій Франкенштейн: історія одного кохання» (“Frankissstein: A Love Story”, 2019), що постає переосмисленням класичного твору про Франкенштейна авторства Мері Шеллі (1818), крізь призму актуальних проблем трансгуманізму, штучного інтелекту, квір-стосунків і кріоніки. Написаний століттям раніше *magnum opus* Томаса Еліота «Спустошена земля» (“The Waste Land”, 1922) є не лише визнаним шедевром модерністської поезії, але й взірцем інтертекстуальних відносин, що містить покликання на міфи, літературні й історичні тексти (Гомера, Софокла, Вергілія, Овідія, Данте, Дж. Чосера, В. Шекспіра, Т. Мідлтона, Е. Спенсера, Ж. де Нервала, Дж. Мільтона, Е. Марвелла, Ш. Бодлера, Г. Гессе, О. Гакслі, П. Верлена та ін.) задля створення відчуття розірваності й тотального розчарування світом після Першої світової війни.

Серед творів порубіжжя XX і XXI століть, авторів яких звертаються до визнаних взірців світової літератури, можна виокремити фантастичні книги про Гаррі Поттера (“Harry Potter”, 1997–2007) Дж. К. Роулінг, які сповнені інтертекстуальних зв'язків, зокрема з керролівською «Алісою у Задзеркаллі» (“Alice Through the Looking-Glass”, 1872): сцена з гігантськими шаховими фігурами, а також платформа 9¾ — вхід до чарівного світу, яким в «Алісі» служило дзеркало. Фантастична трилогія Філіпа Пулмана «Темні матерії» (“His Dark Materials”: “Northern Lights”, 1995; “The Subtle Knife”, 1997; “The Amber Spyglass”, 2000) покликається одразу на декілька літературних текстів, зокрема есе «Про театр маріонеток» (“Über das Marionettentheater”, 1810) Генріха фон Кляйста,

твори Вільяма Блейка та епічну поему Джона Мільтона «Утрачений рай» (“Paradise Lost”, 1667), з рядків якої запозичено назву трилогії. Роман Джейн Смайлі «Тисяча акрів» (“A Thousand Acres”, 1991) цікавий сучасним трактуванням шекспірівської трагедії «Король Лір» (“King Lear”, 1608), дія якої переноситься на ферму в Айові, що належить родині з трьох сестер і їхнього батька.

Іншим підтипом транстекстуальної взаємодії постає *паратекстуальність*, що стосується всіх повідомлень і коментарів, які оточують текст і можуть впливати на його інтерпретацію. Паратекст, що є «сумою ператексту й епітексту» (Allen, 2022, р. 100), виконує цілком прагматичну роль, спонукаючи читачів розглянути контекст «документа», тобто зрозуміти, коли текст було опубліковано, хто його опублікував, з якою метою і як слід чи не слід його читати. Паратекст зазвичай продукують автори, редактори, друкарні або видавці. Додані елементи утворюють своєрідний фрейм для основного тексту і можуть значно вплинути на його сприйняття. Паратекст найчастіше асоціюється з книгами, оскільки саме вони зазвичай містять обкладинку, назву, вступну частину (присвяту, вступну інформацію, передмову, епіграф), завершальну частину (форзаци, колофон), виноски тощо. Показовим прикладом паратекстуальної контраверсійності був перший варіант обкладинки роману *Жюстин Ларбалестъє «Брехуха»* (“Liar”, 2009), на якій спочатку було зображено білу жінку з довгим прямим волоссям, хоча в тексті роману головна героїня змальовується темношкірою дівчиною з копицею неслухняного волосся.

Як зауважує Б. Сміт, «тексти, як і всі інші об’єкти, з якими ми взаємодіємо, містять позначки і знаки попередньої оцінки» (Smith, 1995, р. 182), що суттєво впливає на сприйняття таких текстів потенційними реципієнтами. Зокрема, неможливо не відзначити роль паратексту в зміцненні літературного реноме філософського роману Янна Мартеля «Життя Пі» (“Life of Pi”, 2001). Так, видання *Vintage Canada* 2011 року містить деякі «маркери», що можуть указувати на цінність книги для читача. Наприклад, на обкладинці зазначено, що роман є «національним бестселером», а це означає прихильність читачької публіки, яка вже віддала йому перевагу, а також засвідчує рейтинг книги, яка в певний момент була № 1 за продажами в Канаді; інша позначка вказує на те, що роман екранізовано, тобто витрачено багатомільйонні інвестиції. Таким чином, обкладинка одночасно вказує на комерційну привабливість тексту і його художню цінність. Додавання схвальної анотації визнаної літературної критикині Маргарет Етвуд, яка пише про роман як про свіжий, оригінальний, розумний, хитрий і сповнений захопливих знань витвір, наче натякаючи, що інші твори застарілі й неоригінальні, остаточно переконує читача в правильності його вибору.

Концепція паратексту переплітається з поняттям *гіпертекстуальності*, що передбачає будь-які взаємозв’язки, які поєднують текст *Б* (гіпертекст) із попереднім текстом *А* (гіпотекст), із яким він співвідноситься не через коментар (Genette, 1997a, р. 5). Гіпотекст може бути власне текстом або жанром, на якому він базується, але який він трансформує, модифікує, розробляє чи розширює. Водночас гіпертекст часто стає самостійним «оригінальним» текстом. Канонічними прикладами гіпертекстуальних відносин є гомерівська «Одіссея», яку можна визначити як гіпотекст «Улісса» (“Ulysses”, 1922) Джеймса Джойса, а також сучасне переосмислення казкової історії про Красуню і Чудовисько в гіпертексті «Нареченої тигра» (“The Tiger’s Bride”, 1979) Енджели Картер.

Серед найновіших прикладів гіпертекстуальних зв’язків варто виокремити гіпотекст «першого сучасного роману» «Дон Кіхот» (“El ingenioso hidalgo Don Quijote de la Mancha”, 1605/1615) Сервантеса, експлікованого в гіпертексті постмодерністського «Кішота» (“Quichotte”, 2019) Салмана Рушді, що створює наратив гіперреальності. У романі Рушді світ мислиться як необмежене транскодування, алюзії і смисли (Bezrukov, 2022, р. 209). Очевидно, що під час такої крос-культурної «адаптації» будь-якого роману «вихідний текст зазнає національно-культурної та специфічної жанрової реконфігурації» (Stam, 2017, р. 244), що увиразнюється в згаданому творі Рушді на рівні образу, сюжету і художнього мислення. Обидва романи сповнені соціальної сатири, але осмислення буття в них підноситься на філософсько-психологічний рівень. У контексті глобальних викликів людина донкіхотського типу не здатна оцінити ситуацію, а отже, адекватно реагувати на виклики суворой дійсності. Такий тип мислення характерний для епохи і Сервантеса, і Рушді, але стрімка зміна історичних і соціокультурних ландшафтів сприяє незворотній трансформації суспільства, що призводить до появи нових способів марної боротьби з вітраками. Ідеал універсального значення, приписуваний минулому і втілений у постмодерністському Кішоті, є результатом потужних соціокультурних та історичних зрушень нового тисячоліття — доби глобальних змін. У цьому контексті донкіхотське світосприйняття стає, з одного боку, причиною світоглядної кризи, а з іншого — ключем до пошуку нових шляхів її подолання (Bezrukov, 2024, р. 117).

Інший вимір транстекстуальності — *архітекстуальність* — реалізується шляхом встановлення в окремому тексті характеристик екзотекстуального характеру, що відображають парадигматичні зв’язки тексту або його частини з темою або моделлю іншого жанру. Кожен твір автор створює з оперттям на певну модель організації художнього тексту, зафіксовану жанровими конвенціями, тобто постає пов’язаним із безліччю текстів, що мають подібну жанрову належність. Женетт стверджує, що архітекстуальність охоплює

«всі загальні або трансцендентні категорії — типи дискурсу, способи висловлювання, літературні жанри тощо, — керуючи кожним окремим текстом» (Genette, 1997a, p. 1). Таким чином, архітекстуальний зв'язок між, скажімо, шекспірівським «Гамлетом» (“The Tragedy of Hamlet, Prince of Denmark”, 1591–1601) і бекетівською «Чекаючи на Годо» (“En attendant Godot”, 1949) полягає вже в тому, що ці два твори — п'єси, а згадуваний вище «Білий шум» Дона Делілло взагалі нехтує жанровими відмінностями, поєднуючи елементи горору, сатири й наукового дискурсу, заохочуючи читача до переосмислення знайомих форм. Цікавий приклад архітекстуальних відносин можна відшукати також у царині епічного жанру міфу, на художній основі якого вибудовується чимало літературних творів, зокрема поетичних текстів. Так, оденівський вірш «Ахіллів щит» (“The Shield of Achilles”, 1952), де протиставляються війна і кохання, має своїм прототекстом гомерівську «Іліаду»: елементами архітекстуальності тут постають, зокрема, алюзивні власні назви (Achilles, Nephæstos, Thetis), а також сюжет, що змушує читача згадати епічну поему Гомера. Іноді архітекстуальний зв'язок кидає виклик традиційним інтерпретаціям класичного роману, як у «Широкому Саргасовому морі» (“Wide Sargasso Sea”, 1966) Джин Піс, що є постколоніальним і феміністським приквелом до «Джейн Ейр» (“Jane Eyre”, 1847) Шарлотти Бронте, актуалізуючи проблеми колоніалізму, гендеру і психічного здоров'я.

Своєрідною властивістю тексту, що актуалізує процес осмислення, розуміння й інтерпретації закладеної в ньому інформації, постає *метатекстуальність*, яка може виявлятися у вигляді експліцитного або імпліцитного критичного коментаря. Тобто через метатекстуальність встановлюється зв'язок між «оригінальним» текстом і критичним, написаним хронологічно пізніше. Очевидно, що критика є невід'ємною супутньою характеристикою літературного тексту, оскільки жоден текст не пишеться, аби його не читали і не інтерпретували. Метатекстуальність відіграє важливу роль у встановленні «репутації» письменника, а відсутність метатекстів свідчить про незацікавленість читацької публіки автором і його творами (Mirenayat, 2015, p. 535). Одним із показових метатекстів є «Дорога до Занаду» (“The Road to Xanadu: A Study in the Ways of the Imagination”, 1927) Джона Лівінгстона Лоуза, який у своїй книзі досліджує джерела натхнення і віршування Семюела Тейлора Колріджа під час написання двох його поем — «Кубла-хан, або Видіння уві сні» (“Kubla Khan, or A Vision in a Dream”, 1816) і «Поєми про старого моряка» (“The Rime of the Ancyent Marinere”, 1798). Використовуючи записи Колріджа, що зберігаються в Брістольській бібліотеці, Лоуз склав список книг, які поет читав до та під час написання своїх творів, пов'язавши образи й ідеї у віршах з образами й ідеями в тих джерелах, якими надихався Колрідж. Ще одним

прикладом метатекстуальних зв'язків можуть бути шекспірівський «Король Лір» (“King Lear”, 1608) і критична праця Роберта Хейлмана «На великій сцені: образи й структура “Короля Лір”» (“This Great Stage: Image and Structure in *King Lear*”, 1948), де ґрунтовно досліджується генеза поетичних образів трагедії Шекспіра. Не менш показовим є метатекст Джеймса Блера Лейшмана «Король дотепності» (“The Monarch of Wit: An Analytical and Comparative Study of the Poetry of John Donne”, 1951), присвячений натхненнику «метафізичної школи» в Англії Джону Донну і його інтелектуальним поезіям, контекстуалізованим у річищі літературного процесу XVII століття й поза ним.

Висновки. Вияскравлюючи способи міжтекстової взаємодії — через алюзії, покликання, жанрові конвенції, спільні теми, коментарі, критичні тексти тощо, — транстекстуальність розкриває глибинні смисли текстів, що сприяє розумінню того, як окремі твори актуалізують широкий літературний діалог (полілог), формуючи і трансформуючи наші інтерпретації залежно від історичного й соціокультурного ландшафту. Заглиблення в цю запутану мережу зв'язків дає можливість констатувати динамічну природу літератури. Завдяки такому її всебічному дослідженню можна не лише експлікувати значення окремих текстів, а й отримати глибше розуміння самої сутності літературної творчості та її визначального впливу на розуміння нашої реальності.

Теорія транстекстуальності, актуалізована через різні підтипи текстової трансцендентності, які виокремив Женетт — інтертекстуальність, паратекстуальність, гіпертекстуальність, архітекстуальність, метатекстуальність, — постає значущим елементом літературного аналізу, пропонуючи новий підхід до тлумачення текстів, насамперед (пост)модерністських. Постулюючи взаємозв'язок літератури, транстекстуальність розкриває глибинні аспекти значення, які інакше могли б залишитись прихованими. Транстекстуальний аналіз (пост)модерністських творів і відповідних контекстів оприявнює специфіку взаємодії текстів та інших надбань світової культури й критики. Запропоновані в розвідці приклади висвітлюють динамічну і багатогранну природу транстекстуальності, демонструючи її поліморфний характер.

Транстекстуальність (пост)модерністських літературних наративів проявляється крізь складну мережу взаємозв'язків, що поєднують тексти, формуючи нові значення і смисли поза межами окремих творів. Оскільки ця концепція охоплює різні підтипи текстуальної трансцендентності, що ілюструють, як тексти виходять за межі своїх можливостей, щоб вступати в діалоги з іншими текстами, жанрами та культурними артефактами, студіювання цих підтипів є важливим для розуміння складності (пост)модерністської літератури, яка часто розмиває межі між високою і низькою культурою, минулим і сьогоденням, реальністю

і вимислом. У (пост)модерністських текстах транстекстуальність функціює як фундаментальний механізм, що ставить під сумнів традиційні уявлення про авторство, оригінальність та зв'язність, натомість підкреслюючи плинність і множинність значень.

У процесі розвитку постмодернізму важливу роль відіграє саме концепція інтертекстуальності, на основі якої вибудовується теорія транстекстуальності, а сутність її полягає в тому, що будь-який новий текст є власне переосмисленням і переробкою відомих цитат (текстів). Історичні та соціальні детермінанти інтертекстів перетворюють сучасне письменництво на певне «повторення», що свідомо чи несвідомо послуговується вже написаним. У цьому контексті постмодернізм постає «новим» відлунням «старого» тексту в найширшому його розумінні. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розширення концепції транстекстуальності в міждисциплінарному вимірі – від літератури до цифрових медіа, гіпертексту й мультимодальних форм письма, що дозволить осмислити нові способи репрезентації та інтерпретації текстів у цифрову добу.

Покликання

- Безруков, А. (2023). Концепція транстекстуальності в експлікаціях (пост)модернізму: грані міжтекстової взаємодії. *Світова література в літературознавчому дискурсі XXI століття* (с. 130–133). XIII Міжнародна наукова конференція, м. Львів, 26–27 жовтня 2023 р.
- Allen, G. (2022). *Intertextuality*. 3rd ed. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003223795>
- Barry, P. (2010). Re-thinking Textuality in literary studies today. *Literature compass*, 7(11), 999–1008. <https://doi.org/10.1111/j.1741-4113.2010.00758.x>
- Bayer, G. (2019). Fragmentary transtextuality: David Mitchell and his novel. In V. Guignery, & É. Normale (Eds.), *The poetics of fragmentation in contemporary British and American fiction* (pp. 57–66). Vernon Press.
- Bezrukov, A., & Bohovyk, O. (2022). On the verge of moral and spiritual collapse: challenges of a post-truth world and hyperreality in Salman Rushdie's *Quichotte*. *Forum for world literature studies*, 14(2), 204–226.
- Bezrukov, A., & Bohovyk, O. (2024). Fighting windmills: Quixotism and old/new issues facing humankind. *Literatura: teorія, historia, критика*, 26(2), 97–121. <https://doi.org/10.15446/lthc.v26n2.113675>
- Castro, P. F. de (2021). Transtextuality according to Gérard Genette — and beyond. In V. Kostka, P. F. de Castro, & W. A. Everett (Eds.), *Intertextuality in music: dialogic composition* (pp. 131–144). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003092834-12>
- Connor, S. (2004). Postmodernism and literature. In S. Connor (Ed.), *The Cambridge companion to postmodernism* (pp. 62–81). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CCOL0521640520.004>
- Eglinton, B. (2016). Playing across media: exploring transtextuality in competitive games and esports. *Well played: A Journal on video games, values, and meaning*, 5(2), 34–62. <https://doi.org/10.26503/dl.v2015i1.719>
- Genette, G. (1997). *Palimpsests: literature in the second degree* (C. Newman, & C. Doubinskiy, Transl.). University of Nebraska Press.
- Genette, G. (1997). *Paratexts: thresholds of interpretation* (J. E. Lewin, transl.). Cambridge University Press.
- Hutcheon, L. (2004). *Poetics of postmodernism: history, theory, fiction*. Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780203358856>
- Jencks, Ch. (1989). *What is post-modernism?* 3rd ed. St. Martin's Press.

- Mirenayat, S. A., & Soofastaei, E. (2015). Gerard Genette and the categorization of textual transcendence. *Mediterranean journal of social sciences*, 6(5), 533–537. <https://doi.org/10.5901/mjss.2015.v6n5p533>
- Richards, D. (2016). Historicizing transtexts and transmedia. In B. W. L. Derhy Kurtz, & M. Bourdaa (Eds.), *The rise of transtexts: challenges and opportunities* (pp. 15–32). Routledge.
- Richardson, B. (2011). Transtextual characters. In J. Eder, F. Jannidis, & R. Schneider (Eds.), *Characters in fictional worlds: understanding imaginary beings in literature, film, and other media* (pp. 527–541). De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110232424.6.527>
- Smith, B. H. (1995). Value / evaluation. In F. Lentricchia, T. McLaughlin (Eds.), *Critical terms for literary study* (pp. 177–185). University of Chicago Press.
- Stam, R. (2017). Revisionist adaptation: transtextuality, cross-cultural dialogism, and performative infidelities. In T. Leitch (Ed.), *The Oxford handbook of adaptation studies* (pp. 239–250). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199331000.013.13>
- Tapodi, Z. (2014). Translation and transtextuality. *Acta universitatis sapientiae. Philologica*, 6(1), 45–51. <https://doi.org/10.1515/ausp-2015-0005>

References (translated and transliterated)

- Allen, G. (2022). *Intertextuality*. 3rd ed. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003223795>
- Barry, P. (2010). Re-thinking Textuality in literary studies today. *Literature compass*, 7(11), 999–1008. <https://doi.org/10.1111/j.1741-4113.2010.00758.x>
- Bayer, G. (2019). Fragmentary transtextuality: David Mitchell and his novel. In V. Guignery, & É. Normale (Eds.), *The poetics of fragmentation in contemporary British and American fiction* (pp. 57–66). Vernon Press.
- Bezrukov, A. (2023). Kontseptsii transtekstualnosti v eksplikatsiakh (post)modernizmu: hrani mizhtekstovoi vzaemodii [Transtextuality in the explications of (post)modernism: the aspects of textual interaction]. *World literature in the literary discourse of the 21st century* (pp. 130–133). 13th International scientific conference, Lviv, October 26–27, 2023.
- Bezrukov, A., & Bohovyk, O. (2022). On the verge of moral and spiritual collapse: challenges of a post-truth world and hyperreality in Salman Rushdie's *Quichotte*. *Forum for world literature studies*, 14(2), 204–226.
- Bezrukov, A., & Bohovyk, O. (2024). Fighting windmills: Quixotism and old/new issues facing humankind. *Literatura: teorія, historia, критика*, 26(2), 97–121. <https://doi.org/10.15446/lthc.v26n2.113675>
- Castro, P. F. de (2021). Transtextuality according to Gérard Genette — and beyond. In V. Kostka, P. F. de Castro, & W. A. Everett (Eds.), *Intertextuality in music: dialogic composition* (pp. 131–144). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003092834-12>
- Connor, S. (2004). Postmodernism and literature. In S. Connor (Ed.), *The Cambridge companion to postmodernism* (pp. 62–81). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CCOL0521640520.004>
- Eglinton, B. (2016). Playing across media: exploring transtextuality in competitive games and esports. *Well played: A Journal on video games, values, and meaning*, 5(2), 34–62. <https://doi.org/10.26503/dl.v2015i1.719>
- Genette, G. (1997). *Palimpsests: literature in the second degree* (C. Newman, & C. Doubinskiy, Transl.). University of Nebraska Press.
- Genette, G. (1997). *Paratexts: thresholds of interpretation* (J. E. Lewin, transl.). Cambridge University Press.
- Hutcheon, L. (2004). *Poetics of postmodernism: history, theory, fiction*. Taylor & Francis Group. <https://doi.org/10.4324/9780203358856>
- Jencks, Ch. (1989). *What is post-modernism?* 3rd ed. St. Martin's Press.
- Mirenayat, S. A., & Soofastaei, E. (2015). Gerard Genette and the categorization of textual transcendence. *Mediterranean journal of social sciences*, 6(5), 533–537. <https://doi.org/10.5901/mjss.2015.v6n5p533>
- Richards, D. (2016). Historicizing transtexts and transmedia. In B. W. L. Derhy Kurtz, & M. Bourdaa (Eds.), *The rise of transtexts: challenges and opportunities* (pp. 15–32). Routledge.

- Richardson, B. (2011). Transtextual characters. In J. Eder, F. Jannidis, & R. Schneider (Eds.), *Characters in fictional worlds: understanding imaginary beings in literature, film, and other media* (pp. 527–541). De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110232424.6.527>
- Smith, B.H. (1995). Value / evaluation. In F. Lentricchia, T. McLaughlin (Eds.), *Critical terms for literary study* (pp. 177–185). University of Chicago Press.

- Stam, R. (2017). Revisionist adaptation: transtextuality, cross-cultural dialogism, and performative infidelities. In T. Leitch (Ed.), *The Oxford handbook of adaptation studies* (pp. 239–250). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199331000.013.13>
- Tapodi, Z. (2014). Translation and transtextuality. *Acta universitatis sapientiae. Philologica*, 6(1), 45–51. <https://doi.org/10.1515/ausp-2015-0005>

Andrii Bezrukov

Ukrainian State University of Science and Technologies, Ukraine

TRANSTEXTUALITY WITHIN (POST)MODERNIST LITERARY NARRATIVES: SUBTYPES OF TEXTUAL TRANSCENDENCE

The phenomenon of transtextuality appears not only as a relevant subject of research for (post)structuralists but also as a significant methodological tool in (post)modern literary studies. The five subtypes of transtextuality provided by Gérard Genette — intertextuality, paratextuality, hypertextuality, architextuality and metatextuality — are examined in this study through the lens of (post)modernist pursuits, highlighting the concept of textual transcendence. Transtextuality indicates the type of relationships of texts to others, emphasising the transtextual 'unity' of literature and some extraliterary phenomena, and therefore raises the need to explore relevant relations in 'texts' for their possible interpretation.

This study aims to explore the application of the theory of transtextuality in the works of (post)modernist authors who exhibit various subtypes of textual transcendence. The subject of the study is the specific features of transtextual links in the artistic practices of (post)modernists. The element of scientific novelty lies in examining texts in relation to other phenomena of global culture and criticism. The results of the study demonstrate the polymorphic character of transtextuality, encompassing different levels and mechanisms of textual interaction — from quotation and allusion to hypertextual and metatextual strategies — forming an integrated system of semantic connections. Among the five subtypes, intertextuality plays a central role in shaping postmodernism as an original artistic movement, particularly in literature, while emphasising that any new text, as a multidimensional space shaped by historical and social circumstances, represents a reinterpretation of previous creative experience.

Thus, transtextuality appears not only as a theoretical model of textual interrelation but also as a universal analytical category in contemporary literary studies, interpreting cultural development as a continuous process of meaning renewal. Prospects for further research include expanding the analysis of transtextuality beyond literature into the realms of digital media, hypertextual and multimodal forms of writing, where textual interaction manifests in new semiotic and communicative dimensions.

Keywords: text; textuality; culture; (post)modernity; context; originality.

Стаття надійшла до редколегії 31.05.2025